

VIOLETA UNGUREANU

Institutul de Filologie
(Chișinău)**FACTORI DETERMINANȚI
ÎN STABILIREA REFERINȚEI**

Abstract. In linguistics there are numerous studies on the reference. This concept was gradually founded once there started discussions about the connection between language, thought and reality, real objects, and referents. There appeared a field of study that investigates logical – philosophical problems concerning the meaning, denomination and such categories as existence and identity. Thus, reference is understood as a verbal act by which a certain sign of the language (reference phrase) refers to extra-linguistic reality, to an identified real-world object (referent), and issues such as speech acts, referential and non-referential use of nominal groups, reporting of nominal phrases to factual objects etc. were placed in the spotlight of linguistics. An important aspect in the study of reference refers to those three basic factors that determine it: syntactic, logical-semantic and pragmatic ones. The first factor, the syntactic one, establishes referential or non-referential use of name in an utterance, the second factor, the logical-semantic one, refers to the types of reporting nominal phrases to objects. The third factor, the pragmatic one, was given a greater role in determining the reference. It specifically refers to the distinction of reference type out of the bulk of speakers' knowledge. In interpretation of reference these factors have an important role for they lie behind referentiality and are of prime importance in determining the type of reference.

Keywords: speech acts, referential, non-referential, nominal phrase, factor, syntactic, logical-semantic, pragmatic.

Fără a fi conceptualizat într-un mod unanim acceptat, termenul *referință* ocupa un loc important în studiile de lingvistică. Conceptul dat s-a fundamentat treptat odată cu discuțiile referitoare la problema legăturii dintre expresiile limbii, gândire și realitate, obiectele din realitate, referenți. Astfel a apărut un domeniu de cercetare a problemelor logico-filozofice, legate de sens, denotare și de categorii ca *existență* și *identitate*. Lucrările de filozofie a limbajului își propun discutarea unor aspecte fundamentale în cercetarea referinței. În lingvistică există numeroase studii consacrate problemelor referinței. Cele mai reprezentative nume din țară și de peste hotare care examinează chestiuni fundamentale, idei și noțiuni de bază referitoare la natura limbajului și problema referinței sunt: M. Focauld, N. Arutiunova, Elena Paduceva, Ștefan Oltean, Mihaela Munteanu etc. Astfel, referința este înțeleasă ca un act verbal prin care un anumit semn al limbii (expresie referențială) trimite la realitatea extralingvistică, la un obiect identificat din lumea reală (referentul), iar probleme precum *actele de vorbire, folosire referențială și nonreferențială a grupurilor nominale, raportare a expresiilor nominale la obiectele din realitate* etc. s-au situat

în centrul atenției lingviștilor. Un aspect important în studierea problemelor referinței ține de cei trei factori de bază ce o determină: *sintactic, logico-semantic, pragmatic*. [1, p. 83]

Primul factor, cel sintactic, stabilește utilizarea referențială sau nereferențială a numelui în enunț. Astfel, în [2, p. 83] se menționează că există două categorii de unități ale limbii care suscită interes în ceea ce privește referențialitatea în contextul enunțului. E vorba de grupul nominal, în primul rând, și, în al doilea rând, de grupul predicativ, în particular propoziția în întregime. S-a constatat că în poziția actanților *subiect și complement* numele are ocurențe referențiale, iar în poziția predicatului numele se folosesc nonreferențial, indicând doar însușirile obiectului din realitate și nu obiectul însuși: *Petru este scriitor*. În această ordine de idei, cercetătoarea E. Paduceva [idem p. 83], vorbind despre referința grupurilor nominale, evidențiază un grup nominal cu sens concret, adică nume care desemnează obiecte. În poziția actantului *subiect* grupul nominal se utilizează referențial, deoarece desemnează un obiect extralingvistic unic sau individualizat, animat sau inanimat ca în exemplul: *Petru este scriitor* sau *Medicul a venit către seară*, sau nonreferențial, dacă nu se are în vedere un obiect individualizat: *Trebuie să găsim un medic*. În enunțul: *Ion este medic*, cuvântul *medic* în general nu se raportează la vreun obiect, ci indică proprietatea lui Ion, cuvântul *medic* aici ține de predicat. Din acest punct de vedere, se evidențiază ocurențele grupului nominal în propoziție, care pot fi a) *substantivale*, e vorba de acele ocurențe în care grupul nominal se raportează la obiecte extralingvistice și care pot fi concret referențiale și nonreferențiale ca în exemplele de mai sus și b) *predicative*, în care grupul nominal nu se raportează nici la un obiect din realitate. Există și ocurențe *autonome*, în care grupul nominal are un referent care se definește pe sine, ca *prințesă* în enunțul: *Soțul ei o numea prințesă*. Aceste aspecte au fost cercetate și de Ștefan Oltean. Lingvistul menționează, pe bună dreptate, că „Dacă în multe cazuri noțiunea de referențialitate nu pune probleme, limba naturală conținând o multitudine de veritabile expresii referențiale (nume proprii, descripții definite etc.), există totuși nu puțini termeni în cazul cărora relația referențială nu este evidentă sau este pur și simplu absentă. Reamintim, în acest sens, *grupurile nominale nonreferențiale*, din propoziții precum «Un student fumează», «Niciun student nu fumează» sau «Fiecare student fumează», în care nu există o referință clară pentru «un student», «niciun student», «fiecare student» (ar fi greșit să considerăm că ultima expresie, spre exemplu, denotă clasa de studenți, cum s-ar putea crede). Expresiile nonreferențiale, cum am mai precizat, au însă un rol semantic, combinându-se cu o proprietate pentru a descrie o situație în care fumează un student, nu fumează niciun student sau fumează fiecare student” [3, p. 30]. Astfel, structura logică a propoziției, referința expresiilor nominale din aceasta și situația de comunicare se află într-o permanentă interacțiune și dependență.

Al doilea factor, cel *logico-semantic*, se referă la următoarele tipuri de raportare a expresiilor nominale la obiectele din realitate: referirea la un membru al unei sau altei clase de obiecte *Uite un tei.*, la o anumită parte a clasei *Toți teii sunt arbori.*, la o subclasă caracterizată *Unii arbori sunt tei.*, la clasa întregă *Toți arborii au nevoie de oxigen.*, la oricare reprezentant al clasei *Arborii sunt înalți.*, la un membru potențial al clasei *Iată teiul lui Eminescu.*

Factorului al treilea, cel pragmatic, i s-a atribuit un rol mai mare în procesul de stabilire a referinței. Acest factor vizează distincția tipului de referință pornind de la fondul comun de cunoștințe al vorbitorilor. E. Paduceva [2, p. 3], în această ordine de idei menționează că referința se realizează de către vorbitor în actele de vorbire. Poate fi vorba de un obiect cunoscut numai emițătorului (referința introductivă: *Am un prieten*), despre un obiect cunoscut și emițătorului și receptorului (referința de identificare: *Acest copil nu ascultă de nimeni*), despre un obiect necunoscut vorbitorilor (referința nehotărâtă: *Petru s-a căsătorit cu o oarecare studentă*). Factorul pragmatic acționează preponderent în sfera referinței concrete, care raportează expresia nominală la obiecte fixe, la indivizi și la situația de comunicare. Referința este interpretată ca una din manifestările intenției, iar actul de referință este prezentat ca relație dintre intenția vorbitorului și cunoașterea acestei intenții de către receptor. Din acest punct de vedere, referința se interpretează ca exprimare a intenției. Tendința de includere a factorului pragmatic în teoria referinței, si-a găsit reflectare în lucrările unor lingviști precum P. Strawson, L. Linsky, J. Searle [4, p. 14] care au văzut o legătură directă între actul de referință și vorbitor. Luând în considerare factorul pragmatic, trecerea de la categoriile limbii la cele ale vorbirii, ei împart noțiunile limbii în doua tipuri, unul dintre care se determina cu referire la vorbitor și altul – la ascultător, iar în determinarea categoriilor cu referire la vorbitor se include noțiunea de intenție comunicativă. P. Strawson atrage atenția asupra faptului că informația despre existența unui anume individ și unicitatea lui nu constituie parte a informației comunicative importante, dacă aceste date nu sunt corecte și numele nu se referă la un obiect anume. Din punctul lui de vedere, propozițiile, a căror temă nu are denotat, sunt lipsite de adevăr, iar expunerea ce conține astfel de expresii, falsă. L. Linsky consideră că referința se înfăptuiește de cei ce utilizează limba și nu de expresiile la care recurge vorbitorul pentru a indica obiectul. Astfel, referința este interpretată ca una din manifestările intenției. La J. Searle actul de referință este prezentat ca relație dintre intenția vorbitorului și cunoașterea acestei intenții de către receptor. Lingvistul include în mecanismul referinței informația contextuală și cunoștințele interlocutorului, ce completează semantica expresiei referențiale până la identificarea obiectului. Raportarea referinței la vorbitor a avut rezultate pozitive. Astfel, în propoziții introductive de tipul **Am eu o prietenă**, exprimarea referinței nu coincide cu funcția ei: funcția oglindește situația vorbitorului, care are în vedere un obiect concret, iar forma corespunde situației receptorului, care nu știe despre existența acestui obiect.

Situațiile de comunicare sunt diferite și fiecare tip de situație poate fi caracterizat după faptul cum sunt coordonate în el mecanismele referinței. Referința identificatoare, de exemplu, domină în acele situații, în care e vorba de un obiect, cunoscut atât vorbitorului, cât și ascultătorului. În acest caz se dă o importanță mai mare mijloacelor nominative ale limbii – numelor proprii. Dacă aceste mijloace nu sunt prezente, atunci vorbitorul recurge la expresiile nominale cu sens unic ce corespunde fondului de cunoștințe al interlocutorului sau care are tangențe cu acesta. În literatura de specialitate [4, p. 21] sunt indicate câteva trăsături și relații speciale ce implică un obiect unic și care-l evidențiază dintr-o clasă de obiecte. Asemenea trăsături și relații sunt: 1) relații de rudenie (*mama mea*), relații partitive (*Pe dl Ionescu îl doare mâna*), relații de complementaritate

(*malul Nistrului*), funcția de unicitate din cadrul unui sistem (*Regina Angliei*), relații posesive (*casa familiei Petreanu*), relații de loc (*casa de la colțul străzii*), un rol în anume eveniment (*cumpărătorul casei*), relații de creativitate (*autorul romanului ... este și inventatorul...*), indicii minimi pentru anume fragmente (*doamna în roșu*). Când referința se realizează prin indicarea la referirea obiectului la o clasă, sensul lexemului nominal se conține în semantica enunțului, de exemplu, *Din pădure a sărit un iepure, Leul e animal de pradă*. În cazul referinței identificatoare, vorbitorii indică trăsăturile individuale ale obiectului, capabile sa-l evidențieze din clasă, de exemplu, *tatăl tău, vila mea, proprietara acestei vile*.

În cazul în care vorbitorul dorește să comunice ceva despre o persoană sau obiect ce nu este cunoscut interlocutorului și nici nu are puncte de tangență cu lumea acestuia, acest obiect nu trebuie identificat, ci inclus în fondul de cunoștințe al interlocutorului. În cazul acesta vorbitorul nu poate apela nici la descriții definite, hotărâte, nici la nume propriu. Vorbitorul va începe cu descriții nedefinite, nehotărâte cu sens taxonomic, adică să indice clasa la care se referă obiectul respectiv. Sensul descripției e inclus în semnificația expunerii. În cazul acesta, dacă se face o greșeală, propoziția e considerată falsă. Sensul descripțiilor nehotărâte nu este evident. Absența informației taxonomice referitoare la obiect face ca interlocutorul să nu perceapă informația. Propoziția *Este periculos* nu va spune nimic și nu va preîntâmpina o nenorocire, dacă persoana pe care o avertizăm nu știe la ce categorie se referă obiectul aducător de pericol. Informația taxonomică leagă subiectul de predicat. În procesul comunicării se presupune că interlocutorii au cunoștințe generale despre clasa la care aparține obiectul, de aceea expresiile în care unui obiect i se atribuie indiciile clasei nu sunt informative în exemplul: *Lămâile acestea sunt citrice*. Un alt tip de situație de comunicare e atunci când e vorba de un eveniment, de ex., (furt, incendiu etc.) în cazul în care persona infractorului nu a fost identificată, nu este cunoscută vorbitorilor, dar este o persoană concretă ce există în realitate. Astfel, nu există o posibilitate mai mare de alegere a descrierii. El poate fi identificat ținând cont de evenimentul în cauză, astfel îl putem identifica în felul următor (hoț, criminal, incendiator etc.). O asemenea întrebuintare K. Donnellan o considera atributivă. [idem. p. 28]

Din cele relatate supra, reiese că în interpretarea problemelor referinței un rol important le revine factorilor *sintactic, logico-semantic, pragmatic* care stau la baza referențialității și care sunt de primă importanță în stabilirea tipului de referință.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Большой энциклопедический словарь. *Языкознание*. Главный редактор В. Н. Ярцева, М., 1998, с. 411-412 (2-е издание «Лингвистического энциклопедического словаря» 1990 года).
2. Падучева, Е. В., *Высказывание и его соотносительность с действительностью*, Москва, Издательство Наука, 1985.
3. Oltean, Ștefan, *Lumile posibile în structurile limbajului*, Cluj-Napoca, Editura Echinox, 2003.
4. Арутюнова, Н. Д., *Новое в зарубежной лингвистике*, Москва, Издательство Радуга, 1982.